

Prowincja Polska Towarzystwa Jezusowego (1918–1926)

Stanisław Augustynek

ARCHIWUM PROWINCJI POLSKI POŁUDNIOWEJ
TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO W KRAKOWIE
ORCID: 0000-0003-4958-9007

ABSTRACT

Polish Province of the Society of Jesus (1918–1926)

The aim of this article is to present the historical outline of the Polish Province of the Society of Jesus in the years 1918–1926. The article will present the following topics: the structure and houses of the provinces, the profiles of the provinces, the number of religious in particular years, and the pastoral work carried out in the province and beyond its territorial borders.

KEY WORDS: Father Henryk Haduch, Father Włodzimierz Ledóchowski, Father Stanisław Sopuch, Galician Province, Polish Province

SŁOWA KLUCZOWE: o. Henryk Haduch, o. Włodzimierz Ledóchowski, o. Stanisław Sopuch, Prowincja Galicyjka, Prowincja Polska

Koniec I wojny światowej spowodował odrodzenie się i powstanie nowych państw. W ich ramach znajdowały się również jednostki administracyjne Kościoła rzymskokatolickiego. Powodowało to, że władze kościelne musiały dostosować te jednostki do nowej rzeczywistości. Towarzystwo Jezusowe, wskrzeszone w 1814 r., w przeciągu 100 lat zwiększało systematycznie liczbę swoich prowincji zakonnych oraz samych zakonników. Sytuacja po 1918 r. otwierała także nowe perspektywy dla zakonu. Na terenach odrodzonego państwa polskiego znajdowała się Prowincja Galicyjska Towarzystwa Jezusowego. Była to jedyna w tym czasie prowincja zakonna jezuitów na terenie Polski. Jej nazwa przestała być aktualna. W związku z tym generał zakonu o. Włodzimierz Ledóchowski zdecydował o zmianie nazwy prowincji. Nastąpiło to w dniu 26 października 1918 r. – Prowincja Galicyjska przyjęła oficjalnie nazwę Prowincji Polskiej Towarzystwa Jezusowego. Przywracając starą nazwę, generał zakonu wierzył, że Prowincja Polska będzie starała się nawiązywać do świetności prowincji polskich przed kasatą Towarzystwa¹.

1. Struktura i domy prowincji

Prowincja Polska swoim zasięgiem, oprócz terenów zaboru austriackiego, obejmowała także ziemie dwóch

¹ Na tę okazję generał o. Włodzimierz Ledóchowski dnia 26 października 1918 r. wystosował specjalny list do prowincjała o. Henryka Haducha o takiej treści: „*Animo libentissimo RV-ae facultatem, quam expetit, tribuo titulum antiquum «Provinciae Poloniae» denuo resumendi. Spem foveo, una cum nomine splendorem quoque rediturum esse veteris et virtutis et scientiae; gloriosaque tot illustrium virorum exempla – unius Patri Skarga mentionem facere sufficiat – omnes istius Provinciae socios ad alacriter proelia Domini proelianda esse excitatura. Faxit Divina Bonitas, ut nova Poloniae Provincia, antiquam aemulata, multarum aliarum foecunda et laeta mater existat. Quam gratiam Beatissima Virgo Maria, Regina Pacis simul et Regni Poloniae, una cum S. Stanislao Kostka et B. Martyre Andrea Bobola impetrent a SS. Corde Iesu, cuius cultum Poloni inde ab eiusdem origine in deliciis habebant, promovebant, quoquo versus spargebant. Agite dum: hauriatis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, qui sit Princeps futuri saeculi, cui soli honor et gloria in saecula saeculorum! RV-ae totique Provinciae Poloniae, quae et me tanta cum caritate in sinum suum suscepit et enutrivit, cum effusione animi benedico meque eius SS. Sacrificiis et*

precibus enixe commendo". Zob. *Catalogus Provinciae Poloniae Societatis Iesu ex anno 1918 in annum 1919* (dalej: CPP), Tarnoviae 1918, s. 4; *Chronica. I.-Ephemerides Anno 1918, 26 octobris 1918*, „Acta Romana Societatis Iesu” 1915–1918, t. 2, s. 641.

² *Setna rocznica naszej prowincji 1820–1920*, „Nasze Wiadomości” (dalej: NW) 1921–1923, t. 6, nr 26, s. 1–3.

³ [List przełożonego generalnego Towarzystwa Jezusowego o. Włodzimierza Ledóchowskiego z dnia 11 czerwca 1920 roku na 100-lecie Prowincji], NW 1916–1920, t. 5, nr 25, s. 3–4.

⁴ CPP 1918/1919, s. 51.

⁵ *Ibidem*, s. 30, 32–36; *Piotrków Trybunalski* [w:] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564–1996*, L. Grzebień (oprac.), Kraków 1996, s. 512.

⁶ CPP 1920, s. 8, 17, 21, 26, 32–33; CPP 1921, *Catalogi Provinciae Poloniae Societatis Iesu annis 1921–1925*, Cracoviae 1921, s. 22–23.

pozostałych: pruskiego i rosyjskiego. Na tych obszarach jezuici mogli zacząć pracować duszpastersko i otwierać nowe placówki. Nie zapomniano wszakże, że Prowincja Polska była kontynuacją Prowincji Galicyjskiej, którą zakładali jezuici wydaleny z Rosji. W 1920 r. obchodzono jubileusz stulecia istnienia prowincji. Uroczystości (akademia, odczyty) odbyły się 7 lipca w Chyrowie i połączone były z pierwszą po wojnie Kongregacją Prowincjalną. Obchody odbywały się w cieniu wojny polsko-rosyjskiej i zbliżania się wojsk bolszewickich pod Lwów². Generał zakonu w specjalnym liście odczytanym podczas tej uroczystości przypominał współbraciom o dynamicznym rozwoju prowincji i prowadzonych przez nią nowych dziełach. Polecał im, aby brali przykład z założycieli prowincji – ojców białoruskich. Kontynuatorami ich dzieła byli właśnie ojcowie Prowincji Polskiej, co wyraźnie zaznaczono i od czego się nie odcinano³.

Według Katalogu Prowincji Polskiej Towarzystwa Jezusowego w okresie 1918/1919 na jej terenie były trzy kolegia: w Chyrowie, Krakowie i Starej Wsi. Obok nich 11 rezydencji, w Staniątkach, Krakowie, Czerniowcach, Karwinie, Kołomyi, Lwowie, Opawie, Stanisławowie, Tarnopolu, Cieszynie, Zakopanem, dwa domy rekolekcyjne, w Dziedzicach i Lwowie, oraz jeden dom trzeciej probacji w Nowym Sączu, a także stacje misyjne w Nowym Sączu, Piotrkowie Trybunalskim i Warszawie. Dodatkowo do prowincji należały stacje misyjne w Chingombe, Kapoche, Kasisi i Katondwe w Rodezji Północnej⁴.

W dniu 15 sierpnia 1918 r. jezuici otrzymali wraz z jezuickim kościołem św. Franciszka Ksawerego placówkę w Piotrkowie. Początkowo funkcjonowała jako stacja i została przemianowana na rezydencję. W tym roku również studia teologii dla jezuickich scholastyków przeniesiono do Starej Wsi⁵. Kolejny rok przyniósł otwarcie rezydencji w Kaliszu, Lublinie, Warszawie (stacja misyjna stała się rezydencją) oraz w Wilnie. Przygotowywano się równocześnie do otworzenia rezydencji w Chełmie, Łodzi i Poznaniu, co nastąpiło w 1920 r.⁶

W Wilnie rezydencja została zmieniona w kolegium wraz z gimnazjum eksternistycznym. W Tarnopolu urządzono kolegium dla trzeciej probacji. W 1921 r. wydzierżawiono dom na dwa lata na potrzeby policji. Kościołem administrował jeden z tamtejszych księży katechetów. Jezuici zatrzymali tę placówkę ze względu na to, iż Tarnopol stał się miastem wojewódzkim i zarazem dobrą bazą wypadową dla ojców, którzy mogliby duszpasterzować na Podolu. Ciągłe czekano, żeby krakowskie kolegium zostało całkowicie opuszczone przez wojsko i oddane z powrotem pod administrację prowincji. W 1920 r. jezuici objęli w końcu kolegium i tam przeniesiono studia teologiczne. W 1921 r. konsekrowano budowany przy kolegium kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa⁷.

W 1919 r. otworzono stację misyjną w Pińsku, szybko przemianowaną na rezydencję. W 1923 r. ową rezydencję zamieniono na kolegium. W tym czasie zorganizowano tam gimnazjum dla jezuickich kleryków. Kolegium w latach 1922–1923 przeszło szereg kompleksowych remontów. Zostało przy okazji wyposażone we wszelkie możliwe sprzęty, jakich potrzebowało. Przebywać mieli w nim scholastycy uczący się w klasach 7 i 8 gimnazjum⁸. Jezuici z Prowincji Polskiej musieli opuścić w 1920 r. rezydencję i parafię w Karwinie oraz rezydencję w Opawie. W 1922 r. musieli też oddać rezydencję w Cieszynie, która wraz z rezydencją opawską przeszła pod zarząd czeskich jezuitów⁹. We wrześniu 1921 r. otworzono nowicjat w Kaliszu, drugi oprócz istniejącego na terenie Starej Wsi¹⁰. W roku następnym rozpoczęto w Krakowie budowę rezydencji przy ulicy Czystej dzięki usilnym staraniom o. Mieczysława Kuznowicza, a w 1924 r. dokonano uroczystego jej otwarcia. Mieściła się na pierwszym piętrze Domu im. ks. Piotra Skargi, ale prace nad jej ostatecznym wykończeniem nadal trwały¹¹.

W 1922 r. jezuici z Prowincji Polskiej objęli ponownie placówkę w Rudzie. W wyniku plebiscytów i podziału Górnego Śląska Ruda Śląska znalazła się po stronie

7 CPP 1920, s. 25; CPP 1921, s. 27; [List prowincjała Prowincji Polskiej o. Stanisława Sopucha do wszystkich członków Prowincji z dnia 21 czerwca 1920 na 100-lecie Prowincji], NW 1916–1920, t. 5, nr 25, s. 4–10; *Konsekracja kościoła N.S.P. Jezusa i 50-lecie Apostolstwa Modlitwy od 29 maja do 30 czerwca*, NW 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 25–34, *Teologia* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 692.

8 *Wiadomości bieżące z Prowincji*, NW 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 47–48; *Bieżące wiadomości. W Pińsku kolegium*, NW 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 43; K. Kucharski, *Kolegium pińskie*, NW 1923–1925, t. 7, nr 35, s. 153–161.

9 P.J. Badura, *Jezuici na Śląsku Cieszyńskim* [w:] *Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim*, Kraków 2005, s. 21, 23; [List prowincjała...], s. 9.

10 *Wiadomości bieżące z Prowincji*, NW 1921–1923, t. 6, nr 29, s. 188.

11 R. Moskała, *Związek Młodzieży Rękodzielniczej i Dom im. ks. P. Skargi*, NW 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 241–252.

¹² *Nasze nowe domy*, NW 1921–1922, t. 6, nr 30, s. 218–219.

¹³ CPP 1923/1924, *Catalogi Provinciae...* Cracoviae 1923, s. 23.

¹⁴ *Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod Bobolanum w Lublinie*, NW 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 23–27.

¹⁵ Małe seminarium-liceum o profilu ogólnokształcącym, w którym uczyli się kandydaci chcący wstąpić do zakonu. Dawnym zwyczajem do zakonu wstępowali bardzo młodzi chłopcy. Stąd małe seminarium przeznaczone było dla nich, aby mogli zdać maturę i uzupełnić wykształcenie. Zob. J. Kołacz, *Słownik języka i kultury Jezuitów Polskich*, Kraków 2006, s. 165.

¹⁶ *Wiadomości bieżące z Prowincji*, NW 1921–1922, t. 6, nr 27, s. 91.

¹⁷ CPP 1921, s. 9–16; CPP 1922/1923, *Catalogi Provinciae...* Cracoviae 1922, s. 13–16, *Nowy Sącz* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 466.

¹⁸ Por. *Bieżące wiadomości: Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, NW 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 81–82; F. Żebrok, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, „*Nasza Przeszłość*” 1975, nr 44, s. 89–94.

¹⁹ CPP 1923/1924, s. 48–50; CPP 1924/1925, *Catalogi Provinciae...* Cracoviae 1924, s. 47–50.

²⁰ *Rumunia* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 585.

²¹ Unicy narodowości białoruskiej, rosyjskiej i ukraińskiej po odzyskaniu przez Polskę niepodległości znaleźli się w jej granicach. Z racji silnej polityki wobec unitów ze strony Cerkwi prawosławnej ważne stało się, aby zostali oni przy swoim obrządku – aby byli w jedności z Kościołem rzymskokatolickim. Stąd akcja neounii zapoczątkowanej przez biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego. Chciano, aby unickie

polskiej. Luka, jaka powstała wskutek braku polskich księży na tych terenach, została więc częściowo wypełniona przez jezuitów¹². W roku następnym otworzono kolejną rezydencję, tym razem w Łęczycy¹³. W Lublinie wmurowano kamień węgielny pod budowę nowego kolegium Bobolanum¹⁴. We wrześniu 1922 r. rozpoczęła się nauka w małym seminarium¹⁵ w Chełmie, którą podjęło 20 osób¹⁶. Po odzyskaniu kolegium krakowskiego przeniesiono też do niego studia filozoficzne z Chyrowa, gdzie istniały przez krótki okres pomiędzy 1920 a 1921 rokiem. Od 1922 r. scholastycy studiowali filozofię w kolegium w Nowym Sączu¹⁷. Z początkiem 1923 r. w kolegium zamieszkali klerycy z diecezji śląskiej. Spowodowane to było brakiem seminarium w nowo formującej się diecezji, którą administrował późniejszy prymas Polski August Hlond. Stąd pomysł, aby przyszli księża swoją formację w ramach studiów teologii odbywali na Uniwersytecie Jagiellońskim i zdobywali wykształcenie w polskim środowisku. Przydzielono im jezuickiego prefekta w osobie o. Władysława Lohna¹⁸. Formacja jezuitów również odbywała się poza prowincją. Niektórzy ojcowie wyjeżdżali za granicę, aby odbyć trzecią probację. Scholastyków również posyłano na studia teologiczne i filozoficzne do innych prowincji. Na terenie Prowincji Polskiej pracowali też ojcowie i bracia należący do różnych prowincji oraz scholastycy, którzy tutaj studiowali¹⁹. W 1924 r. generał zakonu utworzył samodzielną misję rumuńską na całym terytorium Rumunii. Początkowo podlegała ona Prowincji Belgijskiej, ale bardzo szybko została przypisana Prowincji Małopolskiej²⁰. Jeszcze pod koniec 1924 r. Prowincja Polska zaczęła prowadzić nową misję wschodnią w Albertynie, koło Słonima, leżącym przy linii kolejowej Białystok–Baranowicze. Superiorem misji został o. Karol Bourgeois z Prowincji Francuskiej, zależny od prowincjała Prowincji Polskiej²¹.

Kolejne istotne wydarzenie miało miejsce w lipcu 1924 r., kiedy to prowincjał o. Stanisław Sopuch podjął decyzję o przeniesieniu siedziby prowincjałskiej z Krakowa

do Warszawy. Wskutek rozrastania się prowincji Warszawa stała się centralnie położonym w jej granicach miastem, z którego można było sprawniej, taniej i szybciej wizytować poszczególne domy. Niemalże znaczenie miał fakt, iż w stolicy znajdowały się centralne urzędy, z którymi przełożeni prowincji mieli przez to łatwiejszy kontakt²².

W przeciągu tych kilku lat struktura prowincji zmieniła się pod względem liczby domów i zasięgu terytorialnego. Katalog Prowincji Polskiej Towarzystwa Jezusowego na okres 1924/1925 wymienia takie oto placówki leżące na jej terytorium. Było to sześć kolegiów, w Chyrowie, Krakowie, Nowym Sączu, Pińsku, Starej Wsi i Wilnie. Do prowincji należało 17 rezydencji, w Chełmie, Staniątkach, Krakowie (na Małym Rynku i przy ul. Skarbowej), Kołomyi, Łęczycy, Lwowie, Łodzi, Lublinie, Nowym Sączu, Piotrkowie, Poznaniu, Rudzie, Stanisławowie, Tarnopolu, Warszawie, Zakopanem i Kaliszu. Funkcjonowały też domy rekolekcyjne we Lwowie i w Dziedzicach. W tym samym roku w Dziedzicach został zorganizowany dodatkowo dom trzeciej probacji. W Albertynie istniała jedna stacja misyjna w ramach misji wschodniej. Misję rumuńską tworzyły konwikt i nowicjat w Satu Mare, rezydencja w Czerniowcach oraz stacja misyjna w Bukareszcie. W Rodezji Północnej tamtejszą misję tworzyły stacje misyjne w Broken Hill, Chingombe, Kapoche, Kasisi i Katondwe²³.

Należy tutaj wskazać, że wpisywanie do katalogów poszczególnych prowincji Towarzystwa placówek misyjnych było stałą i powszechną praktyką. Stąd pisząc o placówkach Prowincji Polskiej, trzeba wspomnieć o tych poza granicami kraju, które działały w ramach tamtejszych misji. Katalog na lata 1925/1926 podaje Prowincję Polską i zależną od niej Wiceprowincję Małopolską, która powstała w wyniku podziału tej pierwszej. Szczegółowo zostanie to omówione w kolejnym paragrafie.

parafie były pod jurysdykcjami łacińskich ordynariuszy. Wciągnięcie do akcji jezuitów dało początek wschodniej gałęzi zakonu obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Innymi zakonami zaangażowanymi w akcję neounijną były: redemptoryści, oblaci, kapucyni i studyci. Por. J. Marecki, *Dzieje Zakonu Kapucynów w okresie II Rzeczypospolitej*, Kraków 2000, s. 417–425; *Albertyn* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 6; CPP 1924/1925, s. 42; *Bieżące wiadomości: Albertyn*, NW 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 280–281.

²² *Bieżące wiadomości: Przeniesienie siedziby prowincjalnej*, NW 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 219–220.

²³ CPP 1924/1925, s. 54.

2. Prowincjałowie

Liczba placówek w Prowincji Polskiej systematycznie zwiększyła się w ciągu lat. W tym czasie również zmieniali się prowincjałowie nią zarządzający. Co ciekawe, w okresie 1918–1926 na jej czele stało dwóch prowincjałów. Kiedy Prowincja Galicyjska zmieniała nazwę i terytorium, jej prowincjałem był o. Henryk Haduch. Urodził się on w Jaćmierzu, k. Sanoka, 14 lutego 1870 r.. Do zakonu wstąpił 21 sierpnia 1886 r. w Starej Wsi. Następnie w latach 1891–1894 studiował filozofię w Tarnopolu, a w okresie 1894–1898 – teologię w Krakowie. Na Uniwersytecie Jagiellońskim studiował też patrystykę (1905–1906). W latach 1898–1900, 1902–1905 i 1906–1907 był profesorem retoryki w Starej Wsi, a następnie, w okresie 1907–1908 – profesorem religii w gimnazjum w Chyrowie. Od 1908 r. pełnił funkcję rektora w Tarnopolu. Następnie został redaktorem miesięcznika „Sodalis Marianus” i sprawował te obowiązki do 1916 r. Równocześnie w latach 1912–1915 był superiorem rezydencji św. Barbary w Krakowie. W 1916 r. został prowincjałem i był nim przez trzy lata. W latach 1919–1921 został mianowany superiorem we lwowskiej rezydencji. Od 1923 r. aż do śmierci wykładał retorykę i homiletykę w Nowym Sączu. Zajmował się sodalicjami mariańskimi. Publikował na ten temat artykuły. Stworzył statuty dla kilku sodalicji stanowych. Był wybitnym kaznodzieją i rekolekcjonistą. Zmarł 5 października 1925 r. w Nowym Sączu²⁴.

Po o. Haduchu generał zakonu w październiku 1919 r. mianował prowincjałem o. Stanisława Sopucha, który pełnił swoją funkcję aż do 1926 r. Urodził się on w Kożuchowie, k. Strzyżowa, 22 kwietnia 1869 r. Do zakonu wstąpił 24 lipca 1884 r. w Starej Wsi. Studiował filozofię w Tarnopolu (1888–1891) i teologię w Krakowie (1894–1897). Świecenia kapłańskie otrzymał w dniu 4 lipca 1897 r. w Krakowie. W zakonie był wychowawcą w Chyrowie (1891–1894) oraz operariuszem, kaznodzieją

i organizatorem stowarzyszeń robotniczych w Krakowie (1897–1899) i Lwowie (1899–1904). Następnie powierzono mu obowiązki superiora rezydencji we Lwowie (1904–1908 i 1913–1915) oraz tamtejszego domu rekolekcyjnego (1908–1913). W okresie I wojny światowej został deportowany do Kijowa. Za jego prowincjałatu Prowincja Polska rozwinęła swoją działalność na terenach byłych zaborów: pruskiego i rosyjskiego. Ojciec Sopuch doprowadził w 1926 r. do podziału Prowincji Polskiej na Prowincję Małopolską i Wielkopolsko-Mazowiecką. Miał bardzo dobre stosunki z nuncjuszem Achillem Rattim, późniejszym papieżem Piusem XI. Był też kandydatem na urząd prymasa Polski po śmierci kard. Edmunda Dalbora. Po 1926 r., kiedy przestał być prowincjałem, pracował jako misjonarz ludowy i rekolekcjonista. W 1935 r. został prowincjałem Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej i w czasie tej kadencji udało się zbudować dom pisarzy w Warszawie. W 1938 r., nie będąc już prowincjałem, objął urząd superiora rezydencji w Kaliszu. Po wybuchu II wojny światowej, w dniu 5 września 1939 r. został aresztowany i osadzony w Kaliszu i Łodzi, uwolniony w dniu 13 października 1940 r. Niedługo po tym zmarł, tj. w dniu 26 lutego 1941 r. w Warszawie²⁵.

3. Stan liczbowy zakonników

Prowincjałowie zarządzali również jezuitami mieszkającymi na terenie Prowincji Polskiej. Z każdym rokiem wraz z pojawianiem się nowych placówek liczba jezuitów na początku nieznacznie malała, a od 1921 r. wzrastała. Liczby to ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Stan personalny ojców, scholastyków i braci Prowincji Polskiej w latach 1918–1926

Lata	Ojcowie	Scholastycy	Bracia	Suma
1918/1919	240	99	138	477
1919/1920	235	91	138	464
1920/1921	232	90	142	464
1921/1922	233	104	151	488
1922/1923*	229	123	158	510
1923/1924	229	126	173	528
1924/1925	230	162	184	576
1925/1926	229	195	187	611

*12 marca 1922 r. trzech ojców i jednego brata przepisano do Prowincji Dolnoniemieckiej

Źródło: *Catalogi Provinciae Poloniae Societatis Iesu annis 1918–1920*, Tarnowiae 1918/1919, s. 51, 56 (dalej: CPP); CPP 1920, s. 42, 47–48; CPP 1921, s. 42, 46–48; CPP 1922, s. 42, 46–47; CPP 1922/1923, s. 48, 53–54; CPP 1923/1924, s. 49, 53–55; CPP 1924/1925, s. 54, 59–60; CPP 1925/1926, *Catalogi Provinciae Poloniae Societatis Iesu annis 1921–1925*, Cracoviae 1925, s. 58, 64–65.

Na początku Prowincja Polska liczyła prawie 480 jezuitów. Potem, w latach 1919–1921 – 464 osoby. Od 1921 do 1925 widać spory wzrost z prawie 500 do ponad 600 osób. Liczba ojców wahała się między niespełna 230 a 240. Największy przyrost widać wśród scholastyków, co wiązało się ze wstępowaniem bardzo wielu osób do nowicjatu. W przeciągu pięciu lat ich liczba podwoiła się z blisko 100 do prawie 200. Największy przyrost scholastyków odnotowano w latach 1924–1925. Również liczba braci zakonnych systematycznie wzrastała w tym okresie i z około 140 zwiększyła się do 180.

4. Prace duszpasterskie

Wzrost liczby jezuitów w Prowincji Polskiej pozwalał na prowadzenie różnorodnych prac duszpasterskich. Do podstawowych codziennych obowiązków należała posługa w kościołach przy ich placówkach. Parafie znajdowały się w Starej Wsi i Łodzi. Ojcowie kierowali różnymi stowarzyszeniami i kongregacjami, takimi jak Sodaliczka Marińska, Apostolstwo Modlitwy czy Kongregacja Dobrej

Śmierci. W nich rozwijali swoje prace duszpasterskie i rekolekcyjne. W poznańskiej placówce swoim kierownictwem i duszpasterstwem objęli Stowarzyszenie Matek Chrześcijańskich i Stowarzyszenie św. Zyty²⁶.

Poza placówkami na przełomie lat 1918/1919 jezuici przeprowadzili kilkadziesiąt misji ludowych. Od 1920 r. ich liczba zaczęła gwałtownie wzrastać, ponieważ można było prowadzić je na byłych terenach niemieckich włączonych do Polski. Po raz pierwszy też mogli w końcu oficjalnie i jawnie pracować bez przeszkód na Podlasiu²⁷. Prace grupy misjonarzy trwały intensywnie w kolejnych latach. Od połowy 1921 do połowy 1922 r. przeprowadzili oni 85 misji i rekolekcji. Ich kierownikiem na wschodnią część kraju był o. Józef Pustkowski, a na zachodnią – o. Kazimierz Bisztyga²⁸. Oprócz licznych misji ludowych jezuici podejmowali się też prowadzenia rekolekcji stanowych. Od 1923 do lipca 1925 r. przeprowadzali je na terenie całego kraju wśród księży, kleryków diecezjalnych, zakonników, zakonnic, inteligencji, wojskowych, nauczycieli, dzieci i młodzieży, mieszczaństwa, robotników i służby, dla szkół, w zakładach dobroczynnych, dla więźniów, a także na parafiach²⁹. W domach w Dziedzicach i Lwowie również przeprowadzano rekolekcje. We Lwowie objęto nimi różne grupy społeczne (mężczyźni, kobiety, inteligencja, wojsko, gimnazja, księża, jezuici, urszulanek). Po trudnym okresie wojennym potrzeba rekolekcji systematycznie rosła. W Dziedzicach odbyło się o wiele mniej rekolekcji zamkniętych po 1918 r. niż przed 1914. Były one głównie dla kapłanów. Od 1922 r. jezuici zaczęli odprawiać tam swoje rekolekcje. Z początkiem 1924 r. ich liczba zaczęła wzrastać. Ojcowie przede wszystkim chcieli skupić się na pracy na rzecz robotników fabryk i górników³⁰.

Oprócz wyżej wymienionej pracy duszpasterskiej działalność w ramach jezuickiego apostołatu miała także inne formy. Jedną z nich było prowadzenie szkół. Przy kolegium w Chyrowie jezuici prowadzili gimnazjum dla chłopców, które działało tam od 1886 r. Pomimo szkód

²⁶ Poznań [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 536.

²⁷ K. Bisztyga, *Sprawozdanie z misji ludowych od sierpnia 1918 do lipca 1920*, NW 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 16–24.

²⁸ Por. *idem*, *Wykaz prac misyjnych od lipca 1921 do lipca 1922*, NW 1921–1923, t. 6, nr 27, s. 89–91; *Wykaz prac misyjnych i rekolekcyjnych oo. chełmskich od 1 lipca 1921 do 1 lipca 1922*, NW 1921–1922, t. 6, nr 30, s. 213–214.

²⁹ *Wykaz prac misyjnych i rekolek. oo. chełmskich od lipca 1922 do lipca 1923*, NW 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 37–38; K. Bisztyga, *Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od lipca 1922 do września 1923*, NW 1923–1925, t. 7, nr 34, s. 140–142; *Wykaz prac naszych ojców za rok 1923*, NW 1923–1925, t. 7, nr 35, s. 181–192; *Wykaz prac apostołskich ojców za rok 1924*, NW 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 354–366; K. Bisztyga, *Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od lipca 1923 do lipca 1924*, NW 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 364–366; *Rekolekcje parafialne dawane przez oo. misjonarzy z Chełma*, NW 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 366–367; K. Bisztyga, *Prace misjonarzy dziedzickich od lipca 1924 do lipca 1925*, NW 1926–1927, t. 8, nr 42, s. 47–48; *Wykaz prac apostołskich ojców za rok 1925*, NW 1926–1927, t. 8, nr 43, s. 81–92; *Prace oo. misjonarzy z Chełma za rok 1925*, NW 1926–1927, t. 8, nr 43, s. 92–94; *Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od września 1925 do lipca 1926*, NW 1926–1927, t. 8, nr 45, s. 183–184.

³⁰ *List o. J. Sobasia. Z dziejów i prac domu rekolek. we Lwowie w ciągu lat ostatnich*, Lwów 12 XI 1923, NW 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 75–78; S. Cieślak, *Działalność Domu Rekolekcyjnego oo. Jezuitów w Czechowicach – Dziedzicach w okresie międzywojennym*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*” 2011, t. 9, s. 201–203.

31 J. Pachucki, *Z prac naszych ojców w Wilnie*, NW 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 35–37; *Wilno* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 746.

32 St. B., *Nasza drukarnia krakowska i Wydawnictwo*, NW 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 27–29.

33 *Otwarcie księgarni*, NW 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 228–229.

34 Por. I. Bieda, *Wykaz parafij polskich, w których odbyły się misje, rekolekcje lub 40-godz. nabożeństwa pod kierownictwem oo. jezuitów od września 1921 do lipca 1922*, NW 1921–1923, t. 6, nr 30, s. 214–216; *idem, Prace oo. misjonarzy w Stanach Zjedn. Od 26 sierpnia 1923 do 1 lipca 1924*, NW 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 237–240.

35 Por. CPP 1922, s. 38; *Wiadomości bieżące z Prowincji. Praca Polaków we Francji*, NW 1921–1922, t. 6, nr 28, s. 144.

wojennych udało się je utrzymać i kontynuować w nim zajęcia. W Wilnie w 1921 r. przy tamtejszym kolegium otwarto Wyższą Szkołę Powszechną, którą w 1922 r. przekształcono w Gimnazjum oo. Jezuitów. Sposób nauczania i wyposażenie szkoły w dużym stopniu wzorowane były na placówce w Chyrowie. Wileńskie gimnazjum w 1925 r. otrzymało prawa gimnazjów państwowych. W 1926 r. uczyło się w nim ponad 400 uczniów³¹.

Oprócz pracy wychowawczej w szkołach jezuici starali się oddziaływać różnymi sposobami. Stąd przy krakowskim wydawnictwie otworzono drukarnię i introligatornię. Pomimo słabego okresu dla branży wydawniczej w Polsce w latach 1922–1923 udało się wygospodarować środki na inwestycję. Kupiono maszyny drukarskie, czcionki do składu ręcznego. Dobre zarządzanie i popyt pozwoliły na zwiększenie liczby odbiorców poszczególnych czasopism i periodyków³². W 1924 r. postanowiono przeznaczyć jedno pomieszczenie na księgarnię. Chociaż była ona na początku bardzo prowizoryczna, to okazała się potrzebna, ponieważ klienci przed zakupem mogli zobaczyć, co ma do zaoferowania wydawnictwo³³.

Jezuici w miarę możliwości starali się podejmować posługę duszpasterską wśród rodaków żyjących za granicą. Kilkuosobowa grupa polskich jezuitów pracowała wśród polonii amerykańskiej³⁴. Od 1918 r. wydawany był w Nowym Jorku „Posłaniec Serca Jezusa”, a na czele redakcji stanął misjonarz z wieloletnim stażem – o. Alojzy Warol. Odbywający trzecią probację we Francji, w Paray-le-Monial, o. Władysław Lohn w 1922 r. przeprowadzał rekolekcje dla polskich górników pracujących w okolicznych kopalniach. Liczba uczestników dochodziła do 5000³⁵. Prowincja nadal miała pod swoją opieką misję w Rodezji Północnej. Brakowało rąk do pracy w Afryce. Ojcowie będący na misji apelowali o nowe powołania i chętnych do pracy misjonarzy. W latach 1920–1925 przybyło 12 osób do pracy w Afryce. Udało się otworzyć placówkę w Broken Hill. Jednak ciągle było to niewiele, biorąc pod uwagę potrzeby misji. Placówki funkcjonowały

jako małe parafie. Misjonarze starali się otwierać szkoły w wioskach i kształcić w nich okoliczną ludność³⁶. Prace na misji rumuńskiej również nabierały tempa. Ojcowie przeprowadzili od lutego do grudnia 1924 r. szereg misji ludowych oraz rekolekcji dla inteligencji, księży czy nauczycielek³⁷. W listopadzie tego roku również udało się otworzyć nowicjat w Satu Mare, do którego zaczęli zgłaszać się kandydaci do zakonu³⁸. Ojcowie mieszkający w rezydencji w Czerniowcach organizowali misje i rekolekcje w różnych miastach dla mieszkających tam Niemców, Polaków, Rumunów i Węgrów. Posługiwali też w parafiach na Bukowinie³⁹.

Pierwsze siedem lat dla Prowincji Polskiej było niezwykle owocne. Dynamika jej rozwoju przybrała nieprawdopodobny wręcz rozmach w tak krótkim czasie. Jezuici szybko dostosowywali się do tych miejsc, do których przybywali, jednocześnie zabiegając o rozpoczęcie dzieł apostołskich z pełną determinacją. Prowincja dzięki swojemu rozwojowi wpisywała się w trend, jaki panował w Towarzystwie na całym świecie. Mowa tu o powstawaniu nowych prowincji, które wyłaniały się z rozrostu i podziału tych starszych, albo chociażby wskutek podniesienia misji do rangi prowincji lub wiceprowincji. Prowincja Polska też doszła do takiego momentu, w którym jako jednostka była zbyt rozległa terytorialnie i liczna personalnie, aby mogła być w ten sam sposób zarządzana w dalszej perspektywie czasowej. Pamiętać trzeba, że nowe placówki powstawały nawet na terenach byłego zaboru pruskiego, co było dużym sukcesem jezuitów. Prowincja Polska w 1925 r. posiadała 30 domów, łącznie z misjami. Przed rokiem 1920 było ich o połowę mniej. Prowincja powoli zmierzała do nieuchronnego podziału, czego wymownym znakiem było posiadanie na swoim terenie dwóch domów nowicjackich. Podział był już tylko kwestią czasu. Pozostawało jedynie pytanie, kiedy to nastąpi i jak ten proces zostanie przeprowadzony.

36 *Bieżące wiadomości: Nasza misja w Rodezji*, NW 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 281; *Zambia* [w:] *Encyklopedia wiedzy...*, s. 781.

37 *Prace ojców misji rumuńskiej*, NW 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 367–368.

38 *Misja rumuńska i nowo otwarty w niej nowicjat*, NW 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 279–280.

39 *Statystyka prac ojców z Czerniowiec*, NW 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 95.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- B. St., *Nasza drukarnia krakowska i Wydawnictwo*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 27–29.
- Bieda I., *Prace oo. misjonarzy w Stanach Zjedn. Od 26 sierpnia 1923 do 1 lipca 1924*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 237–240.
- Bieda I., *Wykaz parafij polskich, w których odbyły się misje, rekolekcje lub 40-godz. nabożeństwa pod kierownictwem oo. jezuitów od września 1921 do lipca 1922*, „Nasze Wiadomości” 1921–1923, t. 6, nr 30, s. 214–216.
- Bieżące wiadomości: Albertyn*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 280–281.
- Bieżące wiadomości: Nasza misja w Rodezji*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 281.
- Bieżące wiadomości: Przeniesienie siedziby prowincjalskiej*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 219–220.
- Bieżące wiadomości: Seminarium śląskie w kolegium krakowskim*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 81–82.
- Bieżące wiadomości. W Pińsku kolegium*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 43.
- Biszytyga K., *Prace misjonarzy dziedzickich od lipca 1924 do lipca 1925*, „Nasze Wiadomości” 1926–1927, t. 8, nr 42, s. 47–48.
- Biszytyga K., *Sprawozdanie z misji ludowych od sierpnia 1918 do lipca 1920*, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 16–24.
- Biszytyga K., *Wykaz prac apostołskich ojców za rok 1924*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 354–364.
- Biszytyga K., *Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od lipca 1922 do września 1923*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 34, s. 140–142.
- Biszytyga K., *Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od lipca 1923 do lipca 1924*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 364–366.
- Biszytyga K., *Wykaz prac misyjnych od lipca 1921 do lipca 1922*, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 27, s. 89–91.
- Catalogi Provinciae Poloniae Societatis Iesu annis 1918–1920*, Tarnoviae 1918–1920.
- Catalogi Provinciae Poloniae Societatis Iesu annis 1921–1925*, Cracoviae 1921–1925.
- Chronica. I.-Ephemerides Anno 1918, 26 octobris 1918*, „Acta Romana Societatis Iesu” 1915–1918, t. 2, s. 641.
- Konsekracja kościoła N.S.P. Jezusa i 50-lecie Apostolstwa Modlitwy od 29 maja do 30 czerwca*, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 25–34.

- Kucharski K., *Kolegium pińskie*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 35, s. 153–161.
- List o. J. Sobasia. *Z dziejów i prac domu rekolekc. we Lwowie w ciągu lat ostatnich*, Lwów 12 XI 1923, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 75–78.
- [List prowincjała Prowincji Polskiej o. Stanisława Sopucha do wszystkich członków Prowincji z dnia 21 czerwca 1920 na 100-lecie Prowincji], „Nasze Wiadomości” 1916–1920, t. 5, nr 25, s. 4–10.
- [List przełożonego generalnego Towarzystwa Jezusowego o. Włodzimierza Ledóchowskiego z dnia 11 czerwca 1920 roku na 100-lecie Prowincji], „Nasze Wiadomości” 1916–1920, t. 5, nr 25, s. 3–4.
- Misja rumuńska i nowo otwarty w niej nowicjat, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 279–280.
- Moškała R., *Związek Młodzieży Rękodzielniczej i Dom im. ks. P. Skargi*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 37, s. 241–252.
- Nasze nowe domy, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 30, s. 218–219.
- Otwarcie księgarni, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 36, s. 228–229.
- Pachucki J., *Z prac naszych ojców w Wilnie*, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 35–37.
- Prace ojców misji rumuńskiej, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 367–368.
- Prace oo. misjonarzy z Chełma za rok 1925, „Nasze Wiadomości” 1926–1927, t. 8, nr 43.
- Rekolekcje parafialne dawane przez oo. misjonarzy z Chełma, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 366–367.
- Setna rocznica naszej prowincji 1820–1920, „Nasze Wiadomości” 1921–1923, t. 6, nr 26, s. 1–3.
- Statystyka prac ojców z Czerniowiec, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 33, s. 95.
- Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod Bobolanum w Lublinie, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 23–27.
- Wiadomości bieżące z Prowincji, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 26, s. 47–48.
- Wiadomości bieżące z Prowincji, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 27, s. 91.
- Wiadomości bieżące z Prowincji, „Nasze Wiadomości” 1921–1923, t. 6, nr 29, s. 188.
- Wiadomości bieżące z Prowincji. Praca Polaków we Francji, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 28, s. 144.
- Wykaz prac apostołskich ojców za rok 1924, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 38–39, s. 354–366.
- Wykaz prac apostołskich ojców za rok 1925, „Nasze Wiadomości” 1926–1927, t. 8, nr 43, s. 81–92.

- Wykaz prac misyjnych domu dziedzickiego od września 1925 do lipca 1926, „Nasze Wiadomości” 1926–1927, t. 8, nr 45, s. 183–184.
- Wykaz prac misyjnych i rekolek. oo. chełmskich od lipca 1922 do lipca 1923, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 32, s. 37–38.
- Wykaz prac misyjnych i rekolekcyjnych oo. chełmskich od 1 lipca 1921 do 1 lipca 1922, „Nasze Wiadomości” 1921–1922, t. 6, nr 30, s. 213–214.
- Wykaz prac naszych ojców za rok 1923, „Nasze Wiadomości” 1923–1925, t. 7, nr 35, s. 181–192.

OPRACOWANIA

- Badura P.J., *Jezuici na Śląsku Cieszyńskim* [w:] *Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim*, Kraków 2005, s. 13–25.
- Cieślak S., *Działalność Domu Rekolekcyjnego oo. Jezuitów w Czechowicach – Dziedzicach w okresie międzywojennym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2011, t. 9, s. 200–218.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564–1996*, L. Grzebień (oprac.), Kraków 1996.
- Kołacz J., *Słownik języka i kultury Jezuitów Polskich*, Kraków 2006.
- Marecki J., *Dzieje Zakonu Kapucynów w okresie II Rzeczypospolitej*, Kraków 2000.
- Żebrok F., *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego*, „Nasza Przeszłość” 1975, nr 44, s. 89–117.
-